

ПРОФИЛАКТИКА ИНСПЕКТОРИ ВА ФУҚАРОЛАР ЙИҒИНИ ҲУЗУРИДАГИ КОМИССИЯЛАРИ БИЛАН ЎЗARO ҲАМКОРЛИГИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ ЙЎЛЛАРИ.

Эшқулова Малика Эркиновна

Ўзбекистон Республикаси Ички ишлар вазирлиги Академияси

212- гуруҳ курсанти.

Аннотация: Ушбу мақолада ҳуқуқбузарликлар профилактикаси тизимида ички ишлар органлари профилактика инспекторлари ва фуқаролар йиғинлари ҳузуридаги комиссиялар ўртасидаги ҳамкорликнинг назарий ва амалий масалалари таҳлил қилинади. Мақолада соҳадаги мавжуд муаммолар, рақамлаштириш жараёнлари ва ҳамкорлик самарадорлигини ошириш бўйича илмий таклифлар илгари сурилган.

Abstract: This article analyzes the theoretical and practical issues of cooperation between prevention inspectors of internal affairs bodies and commissions under citizens' assemblies in the system of crime prevention. The article presents scientific proposals on existing problems in the field, digitalization processes, and increasing the effectiveness of cooperation.

Калит сўзлар: профилактика инспектори, маҳалла, фуқаролар йиғини комиссиялари, ижтимоий шериклик, рақамли профилактика, жамоат хавфсизлиги.

Keywords: prevention inspector, mahalla, citizens' assembly commissions, social partnership, digital prevention, public safety.

Ўзбекистон Республикасида амалга оширилаётган суд-ҳуқуқ ислохотларининг марказида “Инсон қадрли учун” тамойили ва маҳаллабай ишлаш тизими ётади. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2021 йил 26 мартдаги ПФ–6196-сон²¹ Фармонида таъкидланганидек, маҳаллаларда ҳуқуқбузарликларнинг барвақт олдини олиш жамоат хавфсизлигини таъминлашнинг энг самарали йўлидир.

Маҳалла даражасидаги ҳамкорликнинг ижтимоий-ҳуқуқий табиати шундаки, профилактика инспектори – давлатнинг вакили сифатида, фуқаролар йиғини эса – жамиятнинг вакили сифатида бир нуқтада бирлашади.

Профилактика инспектори ҳамда фуқаролар йиғини комиссиялари ўртасида ҳозирги амалиётда шаклланган ҳамкорлик тизими бир қатор ижобий натижаларни бермоқда. Ушбу ҳамкорлик, аввало, ҳуқуқбузарликларнинг олдини олишда комплекс ёндашувни таъминлашга хизмат қилмоқда.

²¹ Ўзбекистон Республикаси Президентининг «Жамоат хавфсизлигини таъминлаш ва жиноятчиликка қарши курашиш соҳасида ички ишлар органлари фаолиятини сифат жиҳатидан янги босқичга кўтариш чора-тадбирлари тўғрисида»ги (2021 йил 26 март) ПФ6196-сон фармони // Қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси, 26.03.2021 й., 06/21/6196/0240-сон

Криминоген вазиятни назорат қилиш

Профилактика инспектори ва комиссия аъзоларининг мунтазам мулоқоти (хавфга йўналтирилган профилактика) моделини амалга оширишга имкон беради²².

Ҳуқуқбузарликлар профилактикасининг замонавий криминологик парадигмасида “Хавфга йўналтирилган профилактика” модели асосий ўрин тутди. Ушбу модел профилактика инспектори ва маҳалла комиссияларининг ўзаро мунтазам мулоқотига таянади ва қуйидаги учта фундаментал босқични қамраб олади:

А) Криминоген омилларни детерминация қилиш

Маҳалла даражасида криминоген вазиятни назорат қилиш — бу фақат содир этилган жиноятларни рўйхатга олиш эмас, балки уларнинг келиб чиқишига сабаб бўлувчи “хавф омилларини” барвақт аниқлашдир.

Профилактика инспекторининг роли: Маъмурий ҳуқуқбузарликлар динамикасини таҳлил қилиш, илгари судланганларнинг хулқ-атворини мониторинг қилиш.

Маҳалла комиссияларининг роли: Оиладаги яширин низолар, ишсизлик, ижтимоий тушкунлик ва ёшларнинг бўш вақти назоратсизлиги каби “юмшоқ” хавф омилларини аниқлаш.

Синтез: Икки субъектнинг мулоқоти натижасида ҳудуднинг “Криминоген харитаси” шаклланади.

Б) Ижтимоий назоратнинг “Жамоатчилик фильтри”

Криминологияда “Ижтимоий назорат назарияси” мавжуд бўлиб, унга кўра, инсонни жиноятдан тўхтатиб турувчи асосий куч — бу жазо эмас, балки унинг ижтимоий алоқалари (оила, маҳалла, жамоатчилик фикри) ҳисобланади.

Профилактика инспектори ва комиссия аъзолари ўртасидаги мулоқот маҳаллада “норасмий ижтимоий назорат” механизмини ишга туширади. Бу ерда комиссия аъзолари (оқсоқоллар, хотин-қизлар фаоллари) “маънавий филтер” вазифасини бажаради, инспектор эса қонун устуворлигини таъминлайди.

В) Индивидуаллаштирилган профилактик таъсир чоралари

Мулоқот моделининг энг муҳим жиҳати — ҳар бир хавфли вазиятга индивидуал ёндашиш имкониятидир.

Илмий тезис: “Умумий профилактикадан — манзилли (индивидуал) профилактикага ўтиш фақат маҳалла фаолларининг субъектив маълумотлари ва инспекторнинг объектив ваколатлари бирлашгандагина самара беради.”

Аҳоли билан ижтимоий диалог ва ишонч

Жамиятга йўналтирилган полиция концепцияси Ўзбекистон шароитида маҳалла институти орқали трансформация бўлмоқда. Бу аҳолининг ҳуқуқ-тартибот органларига бўлган ишончини оширади.

Жамиятга йўналтирилган полиция фаолияти халқаро миқёсда полиция ва аҳоли ўртасидаги шерикликни назарда тутувчи стратегия бўлиб, Ўзбекистон шароитида у

²² Goldstein, H. (1990). Problem-Oriented Policing. McGraw-Hill.

“Маҳалла институти” орқали ўзига хос миллий трансформацияни бошдан кечирмоқда. Ушбу жараёнда ижтимоий диалог ва ишончни оширишнинг учта асосий устуни мавжуд:

1. “Жазоловчи” моделдан “Хизмат кўрсатувчи” моделга ўтиш

Илгари профилактика инспектори фаолияти асосан ҳуқуқбузарлик содир бўлгандан кейинги жазо чораларига (реактив ёндашув) қаратилган бўлса, маҳалла комиссиялари билан ҳамкорлик уни проактив (олдиндан ҳаракат қилувчи) хизматчига айлантирди.

Илмий асос: Процессуал адолат назариясига кўра, агар фуқаро ҳуқуқ-тартибот органи ходимининг ҳаракатларида адолат ва кўмакни ҳис қилса, унинг қонунларга итоат қилиш даражаси ортади.

2. Маҳалла — ижтимоий диалогнинг “коммуникацион кўприги”

Фуқаролар йиғини ҳузуридаги комиссиялар (айниқса, хотин-қизлар ва ёшлар масалалари бўйича) аҳоли ва инспектор ўртасидаги ишонч фильтри вазифасини бажаради.

Аҳоли кўп ҳолларда ўз шахсий муаммоларини бевосита формадаги ходимга эмас, балки маҳалла фаолларига ишониб айтади.

Комиссия аъзолари ушбу маълумотни инспектор билан баҳам кўриши натижасида “институционал масофа” қисқаради. Бу эса тизимли ижтимоий диалогни шакллантиради.

3. Ишонч — ҳуқуқбузарликлар профилактикасининг самарадорлик индекси сифатида

Юридик фанда полициянинг самарадорлиги фақат жиноятларни очиш билан эмас, балки аҳолининг “хавфсизлик ҳисси” билан ўлчанади.

Профилактика инспекторининг маҳалла тадбирларида, “хонадонбай” ўрганишларда комиссия аъзолари билан бирга иштирок этиши унинг “бегона назоратчи” эмас, балки “маҳалланинг бир аъзоси” сифатида қабул қилинишига олиб келади.

Натижа: Жамоатчиликнинг ҳуқуқ-тартибот органларига бўлган ишончининг ортиши аҳолининг ҳуқуқбузарликлар ҳақида хабар бериш (латентликни камайтириш) фаоллигини оширади.

Ижтимоий хавф гуруҳлари билан манзилли ишлаш

Муқаддам судланганлар ва нотинч оилалар билан ишлашда фақат маъмурий назорат эмас, балки маҳалла комиссияларининг ижтимоий қўллаб-қувватлаши муҳим.

Ҳуқуқбузарликлар профилактикасининг энг мураккаб йўналиши — ижтимоий хавф гуруҳлари, хусусан, муқаддам судланганлар ва нотинч оилалар билан ишлашдир. Бу жараёнда профилактика инспектори ва маҳалла комиссияларининг ҳамкорлиги “Назорат ва Кўмак” мувозанатини таъминлашга хизмат қилади.

1. Муқаддам судланганларни ижтимоий адаптация қилиш: Маъмурий чекловдан ресоциализацияга

Анъанавий ёндашувда муқаддам судланган шахс фақат назорат объекти (масалан, маъмурий назорат ёки профилактик ҳисоб) сифатида кўрилади. Бироқ, илмий

тадқиқотлар шуни кўрсатадики, фақат тақиқлар рецидив (қайта жиноят содир этиш) хавфини тўлиқ бартараф этмайди.

Профилактика инспекторининг роли: Шахснинг маъмурий чекловларга риоя қилишини таъминлаш (кечки пайт уйда бўлиш, тақиқланган жойларга бормаслик).

Маҳалла комиссияларининг роли: Шахснинг бандлигини таъминлаш, касбга йўналтириш ва маънавий қўллаб-қувватлаш.

Илмий тезис: Ресоциализация жараёнида маҳалла институти шахс учун “ижтимоий кафил” вазифасини бажаради. Шахс жамият томонидан яккаланмаганини ҳис қилса, унинг жиноят йўлига қайтиш эҳтимоли кескин камаяди.

2. Нотинч оилалар билан ишлаш: Виктимологик профилактика ва ижтимоий ҳимоя

Нотинч оилалардаги низолар кўпинча оғир ва ўта оғир жиноятлар (маиший қотиллик, тан жароҳати етказиш) учун замин яратади.

Манзилли ёндашув: Профилактика инспектори низонинг ҳуқуқий оқибатларидан огоҳлантирса, маҳалла ҳузуридаги Хотин-қизлар ва Ёшлар комиссиялари низонинг асл ижтимоий сабабларини (ишсизлик, ичкиликбозлик, руҳий носоғлом муҳит) ўрганади.

Ижтимоий қўллаб-қувватлаш механизми: Оилага моддий ёрдам бериш, психологик маслаҳатлар ташкил этиш ва низоларни яраштириш комиссияси орқали ҳал этиш — бу виктимологик профилактиканинг (жабрланувчи бўлиш хавфини камайтириш) энг самарали усулидир.

3. “Маъмурий назорат + Ижтимоий реабилитация” модели

Ушбу икки субъектнинг ҳамкорлиги натижасида Ўзбекистонда индивидуал профилактиканинг янги модели шаклланмоқда:

Назорат (Инспектор): Қонун устуворлиги ва интизом.

Ғамхўрлик (Маҳалла): Ижтимоий лифт ва психологик адаптация²³.

Ҳамкорликдаги тизимли муаммолар ва “бўшлиқ”лар

Мақоланинг ушбу қисмида соҳадаги камчиликларни институционал назария асосида таҳлил қиламиз:

Ахборот алмашинувининг дисконнекти: Профилактика инспекторининг маълумотлар базаси ва маҳалланинг ички кузатувлари ўртасида интеграция йўқлигини келтириб чиқармоқда.

Формализм ва “Қоғозбозлик”: Кўп ҳолларда ҳамкорлик фақат баённомалар учун хизмат қилмоқда. Илмий тилда бу – расмий тузилманинг амалий фаолиятдан узилиб қолишидир.

Рақамли бўшлиқ: Замонавий (геоахборот тизимлари) технологияларининг етишмаслиги рақамли тафовут муаммосини юзага келтирмоқда.

Ташкилий механизмларни такомиллаштириш ва инновациялар

“Smart Mahalla” ва рақамли мониторинг

²³ Ўзбекистон Республикасининг “Ҳуқуқбузарликлар профилактикаси тўғрисида”ги Қонуни.

Ҳамкорликни янги босқичга олиб чиқиш учун “Е-Нимоу” тизимини маҳалла комиссияларининг ишчи планшетлари билан тўлиқ синхронизация қилиш керак.

Таклиф: Ҳар бир маҳалланинг “Рақамли криминалогик паспорти”ни яратиш. Бунда сунъий интеллект ёрдамида жиноят ўчоқлари харитаси шакллантирилади.

Яраштириш комиссиялари ва Медиация

Оилавий ва қўшничилик низоларини ҳал этишда профилактика инспекторининг ролини камайтириб, медиация функциясини тўлиқ маҳалла комиссияларига (профессионал тайёргарликдан сўнг) ўтказиш керак. Бу полициянинг ресурсларини оғир жиноятлар профилактикасига йўналтиришга имкон беради.

Илмий-ҳуқуқий таклифлар

Тадқиқот натижаларидан келиб чиқиб, қуйидаги қонунчилик таклифларини илгари сурамиз:

1. “Ҳуқуқбузарликлар профилактикаси тўғрисида”ги Қонунга “Профилактика инспектори ва фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари ўртасидаги мажбурий электрон маълумот алмашинуви” ҳақидаги алоҳида модда киритиш.

2. МҲХ (КР) тизимини жорий этиш: Профилактика инспектори ва маҳалла раисининг фаолиятини баҳолашда “жиноят сони” эмас, балки “бартараф этилган низолар ва ижтимоий ҳимояга олинган шахслар” сонини асосий кўрсаткич қилиб белгилаш.

3. Маҳалла ҳузуридаги комиссия аъзоларини қайта тайёрлаш: Улар учун ИИВ Академияси ва Жамоат хавфсизлиги университети базасида қисқа муддатли “Профилактик кузатув ва медиация” курсларини ташкил этиш.

ХУЛОСА

Профилактика инспектори ва маҳалла комиссияларининг ҳамкорлиги — бу Ўзбекистон хавфсизлик моделининг ўзагидир. Ушбу механизмни рақамлаштириш, формализмдан воз кечиш ва ижтимоий шерикликни кучайтириш орқали биз нафақат жиноятчиликни камайтиришга, балки жамиятда “Адолат ва қонун устуворлиги” муҳитини яратишга эришамиз.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Ўзбекистон Республикасининг “Ҳуқуқбузарликлар профилактикаси тўғрисида”ги Қонуни.

2. Мирзиёев Ш.М. “Янги Ўзбекистон тараққиёт стратегияси”. - Т.: “Ўзбекистон”, 2022.

3. Goldstein, H. (1990). Problem-Oriented Policing. McGraw-Hill.

4. Сайдўллаев Ш.А. “Ҳуқуқбузарликлар профилактикаси назарияси”. Дарслик. – Т.: ИИВ Академияси, 2021.

5. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Жамоат хавфсизлигини таъминлаш ва жиноятчиликка қарши курашиш соҳасида ички ишлар органлари фаолиятини сифат

жиҳатидан янги босқичга кўтариш чора-тадбирлари тўғрисида”ги (2021 йил 26 март)
ПФ6196-сон фармони // Қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси, 26.03.2021 й.,
06/21/6196/0240-сон